

Portret dziewczynki,
dziewczyny i kobiety
w powieściach Marii Krüger

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3447

Karolina Jędrych

Portret dziewczynki,
dziewczyny i kobiety
w powieściach Marii Krüger

Redaktor serii: Dydaktyka Języka i Literatury Polskiej
Ewa Jaskółowa

Recenzent
Krzysztof Biedrzycki

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Wstęp	9
Przedmiot badań. Powieść dla dziewcząt	9
Feministyczna krytyka literacka	16
Gender	18
Dziewczynka, dziewczyna, kobieta	23
I. Tło portretu	33
Powieść dziewczęca jako „miejsce bezpieczne”	35
„[...] wyobrażałam sobie moją dorosłość na podstawie lektury wszystkich powieści dla dziewcząt”	37
„Jeno wyjmij mi z tych oczu / szkło bolesne – obraz dni”	46
Dawno, dawno temu, za górami, za lasami – żyli długo i szczęśliwie Niech żyje bal!	54
.	69
II. Portrety	79
Portret 1. Ubrana	81
Ubrana czy przebrana?	83
W skarbcu garderoby	102
Jestem ciucharą	110
Portret 2. Odpowiednia	121
Mglista postać męża	123
Wzorowa pani domu	130
Dziwna miłość (do) małej komediantki	141
Portret 3. Matka	149
Matka syna	150
Matka córki	156
Ojciec dzieciom	174
Zakończenie	179
Tropy biografii	181
Nota bibliograficzna	187
Bibliografia	189
Summary	193
Zusammenfassung	195

Wstęp

Przedmiot badań. Powieść dla dziewcząt

Maria Krüger przysłała na świat w Warszawie 6 września 1904 roku¹. W tym mieście, z małymi przerwami, mieszkała przez całe życie. Była córką Edmunda Krügera, powieściopisarza publikującego pod pseudonimem Edmund Jezierski. Ukończyła ekonomię polityczną, studiowała również polonistykę oraz prawo. Od lat 30. XX wieku pracowała jako dziennikarka w różnych periodykach oraz w wydawnictwach Trzaska, Evert i Michalski oraz Instytucie Wydawniczym Nasza Księgarnia. Pisywała opowiadania dla dzieci, ukazujące się w „Płomyku” i „Płomyczku”. I choć przed wojną w prasie dla młodego odbiorcy można było przeczytać jej artykuły, powiastki i wiersze², to

¹ Dla porządku należy zaznaczyć, że kolejne źródła podają trzy różne daty urodzenia: rok 1904 (hasło: *Krüger Maria*. W: *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*. Red. B. TYLICKA, G. LESZCZYŃSKI. Wrocław 2002; hasło: *Krüger Maria*. W: *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny*. T. 4. Red. J. CZACHOWSKA, A. SZALAGAN. Warszawa 1996), 1909 (hasło: *Krüger Maria*. W: *Słownik współczesnych pisarzy polskich*. Seria II. T. 1. Red. J. CZACHOWSKA. Warszawa 1977), 1911 (hasło: *Krüger Maria*. W: T. JANUSZEWSKI: *Słownik pisarzy, lektur, terminów literackich dla szkół podstawowych*. Warszawa 1996; hasło: *Krüger Maria*. W: *Słownik pisarzy polskich*. Red. A. LATUSEK. Kraków 2003). Rok 1904 jako data urodzenia widnieje na nagrobku autorki, który znajduje się na Cmentarzu Powązkowskim. Ten rok, jako rok urodzenia Krüger, potwierdza także Piotr Bieliński, syn Haliny Bielińskiej (siostry Marii Krüger), profesor archeologii z Uniwersytetu Warszawskiego. Informacje biograficzne podaje za: *Krüger Maria*. W: *Współcześni polscy pisarze...*

² *Słownik współczesnych pisarzy polskich* podaje, że Krüger w okresie międzywojennym współpracowała też z gazetami dla dorosłych odbiorców. Informacja ta nie została jeszcze przeze mnie zweryfikowana. Przeprowadzone kwerendy biblioteczne pozwalają natomiast ustalić, że Maria Krüger w okresie międzywojennym współpracowała z „Płomykiem” i „Płomyczkiem”. W tych czasopismach dla dzieci i młodzieży ukazywały się instrukcje wykonania różnych drobnych przedmiotów (np. koszyczka na jajka), krótkie artykuły, wiersze i opowiadania. Pierwsze opo-

pierwszą książkę wydała dopiero w 1945 roku. Kolejne ukazywały się aż do lat 90. Autorka zmarła w Warszawie w 1999 roku. Była świadkiem i obserwatorem niemal całego XX wieku. O jej powieściach, zwłaszcza *Karolci* oraz *Godzinie pąsowej róży*, wspomina się w wielu opracowaniach dotyczących literatury dziecięcej i młodzieżowej. Wspomina³ – ale nie poświęca zbyt wiele uwagi, nawet wtedy, kiedy wskazuje się prekursorski charakter tych książek na polskim rynku wydawniczym.

Próżno na bibliotecznych półkach szukać biografii Marii Krüger, wspomnień o niej, czy opublikowanej korespondencji. Podobnie bezowocne okazuje się wertowanie czasopism, także tych naukowych. Wzmianki o twórczości w opracowaniach zbiorowych poświęconych określonej tematyce (np. prozie dla dziewcząt czy powieści historycznej dla młodego czytelnika), kilkanaście recenzji powieści, jeden wywiad, reportaż oraz list dostarczają niewiele informacji i sprawiają, że pisanie o twórczości Krüger staje się jednocześnie bardzo łatwe i niesamowicie trudne; łatwe, ponieważ nie ma konieczności czytania kolejnych opracowań twórczości, ustosunkowania się do sądów poprzedników, a tworzy się pierwsze interpretacje dorobku autorki; trudne, gdyż podczas badań okazuje się, że wielość motywów czy problemów występujących w powieściach wystarczyłaby na napisanie niejednej książki. Konieczna staje się rygorystyczna selekcja materiału oraz jednoczesna próba zaprezentowania nie tylko problematyki, lecz także treści książek poddawanych interpretacji.

Przyglądając się dorobkowi pisarskiemu Marii Krüger postanowiłam zawęzić zakres swoich badań do prezentacji bohaterki powieści, których wirtualnym odbiorcą jest dziewczyna lub kobieta oraz powieści, których główną bohaterką jest dziewczynka, dziewczyna i kobieta. Ze swoich analiz wyłączyłam jednak dylogię o *Karolci* (*Karolcia*, 1959;

wiadanie Krüger – *Jak pies wilka częstował* – ukazało się w 1936 roku w 29. numerze „Płomyczka”.

³ Zob. S. FRYCIE: *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1970*. T. 1. *Proza*. Warszawa 1798, s. 94 oraz T. 2. *Baśń i bajka, poezja, książka dla najmłodszych, utwory sceniczne, grafika, czasopiśmiennictwo, krytyka literacka*. Warszawa 1982, s. 328–329. R. WAKSMUND: *Od literatury dla dzieci do literatury dziecięcej (tematy – gatunki – konteksty)*. Wrocław 2000, s. 242; G. SKOTNICKA: *Barwy przeszłości: o powieściach historycznych dla dzieci i młodzieży 1939–1989*. Gdańsk 2008, s. 24–26, 123, 142–144, 225, 231–232, 286–288; G. LASOŃ-KOCHAŃSKA: *Gender w literaturze dla dzieci i młodzieży. Wzorce płciowe i kobiecy repertuar tematyczny*. Słupsk 2012, s. 104–107, 121; *Literatura dla dzieci i młodzieży (1945–1989)*. T. 3. Red. K. HESKA-KWAŚNIEWICZ, K. TAŁUĆ..., s. 113–114, 171, 236–237, 247, 364, 372; M. CHROBAK: *Realizm magiczny w polskiej literaturze dla dzieci i młodzieży*. Kraków 2010, s. 101, 109, 110, 156, 211. I inne cytowane w książce opracowania o charakterze monograficznym.

Witaj Karolciu, 1970). Są to krótkie opowieści realno-magiczne oparte na tym samym schemacie fabularnym⁴: główna bohaterka znajduje zaczarowany przedmiot, którego używanie prowadzi do wielu zabawnych perypetii oraz przyciąga złą czarownicę Filomenę, pragnącą go zdobyć. W pierwszej części jest to koralik spełniający życzenia, w drugiej zaś niebieska kredka, którą cokolwiek się narysuje – ożywa. W książeczkach tych ważni są nie tyle bohaterowie, co ich magiczne przygody, które przytrafiają się w realnym świecie. Prostota bohaterki i świata przedstawionego nie jest wadą tej dylogii, ale wyraźnie różni ją od pozostałych powieści Krüger. Niemniej jednak *Karolcia* posłuży jako kontekst dla omawianych powieści⁵.

W wyniku zawężenia obszaru badań bibliografia podmiotowa tej książki liczy osiem powieści. Wśród nich są książki obyczajowe, fantastyczne, historyczne i współczesne; skierowane do dzieci dziesięcio-dwunastoletnich, do dorastających dziewcząt oraz kobiet. W kolejności roku wydania są to: *Szkoła narzeczonych* (1945), *Petra* (1957; współautorka: Halina Bielińska), *Godzina pąsowej róży* (1960), *Kłimek i Klementynka* (1962), *Brygida* (1970), *Goźkie wino* (1975), *Po prostu Lucynka P.* (1980) oraz *Odpowiednia dziewczyna* (1988).

Pięć z wymienionych wyżej pozycji to powieści dla dziewcząt, których młode bohaterki (w wieku od 11 do ponad 20 lat) na początku historii zostają przedstawione jako osoby szukające swojego miejsca w życiu, zagubione (*Szkoła narzeczonych*, *Po prostu Lucynka P.*, *Odpowiednia dziewczyna*, *Petra*) lub też zwyczajne, a przy tym nieco niepokorne (*Godzina pąsowej róży*). Wszystkie te dziewczęta zmieniają się pod wpływem wydarzeń, których są uczestniczkami. Dojrzewają, pokornieją, zmieniają poglądy,

⁴ Maria Krüger przyznała, że druga część przygód jasnowłosej, zielonookiej Karolci powstała na zamówienie: „Po prostu uległam presji moich czytelników i wydawnictwa, ale zdecydowanie odmówiłam ciągnięcia tych przygód dalej i trzeciego tomu Karolci nie będzie. Tzw. dalsze ciągi nigdy nie mają świeżości oryginalnego pomysłu”. *Niebieski koralik. Z Marią Krüger koresponduje Urszula Kazimierzczak*. „Guliwer” 1998, nr 6, s. 18. Co ciekawe, trzecia część *Karolci* i tak się ukazała. W 2009 roku wydawnictwo „Telbit” opublikowało *Karolcię na wakacjach* autorstwa Krzysztofa Zięcika. Choć książeczka nie jest złą, niestety wypadła zgodzić się z Krüger – temu dalszemu ciągowi brak świeżości i oryginalności. Książeczkom *Karolcia* i *Witaj Karolciu!* poświęciłam natomiast osobny artykuł. Zob.: K. JĘDRYCH: *Magia dziecięcej wyobraźni w dylogii o Karolci Marii Krüger*. W: *Językowe, literackie i kulturowe ścieżki edukacji polonistycznej (tradycja i współczesność)*. Księga jubileuszowa dedykowana profesor Helenie Synowiec w czterdziestolecie pracy naukowej i dydaktycznej. Red. D. KRZYŻYK, B. NIESPOREK-SZAMBURSKA. Katowice 2014.

⁵ Poza kręgiem moich zainteresowań badawczych znalazły się również powieść fantastyczna *Ucho, dynia, sto dwadzieścia pięć!*, zbiór baśni *Dar rzeki Fly*, zbiór opowiadań historycznych *Złota korona* i inne utwory przeznaczone dla czytelników w młodszym wieku szkolnym.

tracą część młodzieńczego egoizmu na rzecz dorosłej empatii, a nawet – w trzech przypadkach – zdobywają, jak w baśniach, męża.

Monika Graban-Pomirska, zajmująca się genezą, historią oraz przemianami powieści dla dziewcząt, pisze, że „Ścisłe zdefiniowanie powieści dla dziewcząt jest działaniem trudnym, w trakcie którego natykamy się na niejasności i brak konkretnych wyznaczników, umożliwiających przypisanie danego utworu do tej odmiany gatunkowej”⁶. Kilkadziesiąt lat wcześniej Anna Kruszevska-Kudelska również pisała o swoich wątpliwościach dotyczących określenia ram definicyjnych powieści dla dziewcząt. Badaczka zastanawiała się, czy powieściom zawierającym w podtytule frazę „powieść pensjonarska”, „powieść dla dorastających dziewcząt” itp., bliżej jest do beletrystyki, czy też do pedagogiki i publicystyki⁷. Postanawia w końcu w swojej pracy traktować powieść dla dziewcząt „jako podgatunek powieściowy”⁸. Głównymi wyznacznikami tego „subgatunku” czy też „substruktury” (określenia Kruszevskiej-Kudelskiej) byłyby: „wirtualny odbiorca – dorastająca dziewczyna, i narrator – moralista i dydaktyk”⁹.

Graban-Pomirska, nie pomijając aspektu dydaktycznego¹⁰ powieści o dziewczętach dla dziewcząt, wirtualnego odbiorcę czyni „najważniejszym elementem, który pozwala w przybliżeniu rozpoznawać przynależność utworu”¹¹. Wnioski badaczki płynące z analizy kilkudziesięciu powieści są następujące:

Wszystkie poziomy struktury tekstu odwołują się do odbiorcy konkretnego, w określonym wieku i o określonej płci. [...] utwór jest kwalifikowany jako powieść dla dziewcząt, gdy posiada konkretnego adresata, który wpisany jest we wszystkie składniki jego budowy, z drugiej strony ich ukształtowanie staje się sygnałem konwencji, implikującej określony styl odbioru i zawiązującej krąg czytelniczy¹².

⁶ M. GRABAN-POMIRSKA: *Szkoła narzeczonych. O powieści dla dziewcząt w dwudziestoleciu międzywojennym*. Gdańsk 2006, s. 7.

⁷ A. KRUSZEWSKA-KUDELSKA: *Polskie powieści dla dziewcząt po roku 1945*. Wrocław 1972, s. 5–6.

⁸ *Ibidem*, s. 6.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ „Drugim czynnikiem potwierdzającym istnienie takiego odbiorcy [tj. konkretnego, dziewczęcego – K.J.] jest dydaktyczność utworów dla panienek; wychowawcza rola, do jakiej powołana została ta odmiana powieściowa”. M. GRABAN-POMIRSKA: *Szkoła narzeczonych...*, s. 7–8.

¹¹ *Ibidem*, s. 8.

¹² *Ibidem*.

Natomiast wyznaczniki omawianego podgatunku, czy odmiany powieści obyczajowej według Kruszewskiej-Kudelskiej, prezentują się (w ujęciu Małgorzaty Wójcik-Dudek) następująco:

[...] konkretny odbiorca – młoda dorastająca dziewczyna, proweniencja – moralizatorski romans dydaktyczny, zakres problematyki – dydaktyczno-moralizatorska, chwytły artystyczne – *happy end*, zbliżenie stylu i języka do mowy potocznej i slangu, a także tendencja do ukazywania realistycznego obrazu świata i bohatera z naturalnymi dla literatury młodzieżowej ograniczeniami¹³.

Podobny katalog cech powieści dla dziewcząt tworzy Elżbieta Kruszyńska, zwracając ponadto uwagę na tematykę oraz schematyzm tego gatunku:

- bohaterką (często też i narratorką) jest panienka w wieku dorastania, a tematem powieści najczęściej pewien okres z jej życia (pobyty na pensji, w szkole, w domu, w najbliższym otoczeniu, wśród rodziny, przyjaciół i znajomych, kształtowanie charakteru, rozwiązywanie podstawowych konfliktów społecznych czy moralnych);
- stereotypy fabularne, polegające na takim prowadzeniu życia głównej bohaterki, aby na skutek różnych niepomyślnych sytuacji oraz szczęśliwych zbiegów okoliczności doszło do wyciągnięcia przez nią (a także adresatów) określonych wniosków dydaktyczno-wychowawczych; utwory te zawsze mają szczęśliwe zakończenie¹⁴.

Wywodzące się z romansu sentymentalnego oraz romansu dydaktycznego „powieści dla panienek” miały przygotować młodą czytelniczkę do wzorowego pełnienia obowiązków żony i matki¹⁵. W Polsce nurt ten rozwijał się – jak to trafnie określiła Graban-Pomirska – „pod auspicjami Klementyny z Tańskich-Hoffmanowej”¹⁶. Kruszewska-Kudelska mówi o niej, że to pierwsza „pisarka polska, której twórczość literacka wyrasta ze świadomych założeń pedagogicznych, skierowana jest do młodego czytelnika, a szczególnie do młodych dziewcząt”¹⁷. W opracowaniach historycznoliterackich wskazuje się przede wszystkim na

¹³ M. WÓJCIK-DUDEK: *Czytająca dziewczyna. O przemianach współczesnej powieści dla dziewcząt*. W: *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*. Red. K. HESKA-KWAŚNIEWICZ. Katowice 2008, s. 159.

¹⁴ E. KRUSZYŃSKA: *Dydaktyczny charakter powieści dla dziewcząt w dwudziestoleciu międzywojennym*. Toruń 2009, s. 15–16.

¹⁵ M. GRABAN-POMIRSKA: *Szkoła narzeczonych...*, s. 16–17. Zob. też E. KRUSZYŃSKA: *Dydaktyczny charakter...*

¹⁶ M. GRABAN-POMIRSKA: *Szkoła narzeczonych...*, s. 15.

¹⁷ A. KRUSZEWSKA-KUDELSKA: *Polskie powieści...*, s. 18.

debiut pisarski Klementyny Hoffmanowej, wydaną w 1819 r. *Pamiętkę po dobrej matce*, jako książkę, która wpłynęła na kształt polskiej powieści dla dziewcząt¹⁸. Autorka stworzyła „literacki konterfekt dziewczęcia pobożnego, rozsądnego, umiejącego gospodarnie i miło zorganizować życie rodzinne, bohaterki nie salonów i zamków, ale przeciętnie zamożnego mieszczańskiego domu”¹⁹. Taki portret bohaterki, według Kruszevskiej-Kudelskiej „stał się modelem w polskiej literaturze nie tylko dla dziewczynek, ale powielanym w powieści obyczajowej dla dorosłych”²⁰. Zdanie to podziela Graban-Pomirska²¹, udowadniając jednocześnie, że mimo ogromnej popularności, jaką jeszcze w dwudziestolecie międzywojennym cieszyła się „zamknięta w świecie sentymentów”²² powieść dla dziewcząt, gatunek ten nie nadażał za przemianami społecznymi i obyczajowymi okresu międzywojnia; bohaterkami pozostawały pensjonarki rodem ze świata tworzonego przez Hoffmanową, nie zaś „koleżanki oraz partnerki zarówno zabaw, jak i poważnych dyskusji czy przedsięwzięć”²³. Dla badaczki taki stan rzeczy jest dowodem na istnienie nurtu kulturowego, przeciwstawiającego się ruchom emancypacyjnym, które zagrażały nie tylko „prawdziwej naturze” kobiety, ale także bytowi narodowemu²⁴.

Po II wojnie światowej powieści dla dziewcząt na jakiś czas znalazły się na swego rodzaju liście ksiąg zakazanych²⁵. Później na rynku pojawiały się zarówno wznowienia książek przedwojennych (polskich oraz przekładów), jak i nowe propozycje skierowane do młodych czytelniczek. I choć znajdziemy wśród nich tytuły przesiąknięte sentymentalizmem, oparte na schemacie baśniowej historii Kopciuszka, a więc

¹⁸ Zob. ibidem, s. 18–19; M. GRABAN-POMIRSKA: *Szkoła narzeczonych...*, s. 15–28; G. LASOŃ-KOCHAŃSKA: *Gender w literaturze dla dzieci i młodzieży. Wzorce płciowe i kobiecy repertuar topiczny*. Słupsk 2012, s. 14.

¹⁹ A. KRUSZEWSKA-KUDELSKA: *Polskie powieści...*, s. 18.

²⁰ Ibidem, s. 18–19.

²¹ „Działalność [...] Klementyny z Tańskich decydująco oddziaływała na rodzającą się odmianę powieści dla dziewcząt. Drobne opowiadania i powiastki, zamieszczane na łamach »Rozrywek« oraz *Pamiętka po dobrej matce* stworzyły model konstrukcji fabularnej, powielany i naśladowany przez następne pokolenia pisarek, w którym centralne miejsce zajmuje treść edukacyjna, ukierunkowana na przekazanie nauki moralnej”. M. GRABAN-POMIRSKA: *Szkoła narzeczonych...*, s. 23.

²² Ibidem, s. 49.

²³ Ibidem, s. 48.

²⁴ Zob. ibidem.

²⁵ Pisałam o tym w artykule poświęconym recepcji *Szkoły narzeczonych*. Zob. K. JĘDRYCH: „*Szkoła narzeczonych*” – Marii Krüger tęsknota za zwyczajnym życiem. W: *Stare i nowe w literaturze dla dzieci i młodzieży*. Red. B. OLSZEWSKA, E. ŁUCKA-ZAJĄC. Opole 2010, s. 146–147.

przedstawiające bohaterkę przeciętną, zakompleksioną oraz zakochaną i – w finale – zdobywającą obiekt swoich westchnień²⁶, jest wiele powieści, które, bazując na tym schemacie, jednocześnie go modyfikują. *Happy end* nie jest już tak oczywisty, a bohaterka nie tak kryształowa i pokorna²⁷. Można powiedzieć – parafrazując tytuł książki Ryszarda Waksmund – że przeszliśmy od powieści dla dziewcząt do powieści dziewczęcej²⁸. Książki o dziewczętach nie są pisane tylko po to, by wychowywać, pełnią raczej funkcję rozrywkową i kompensacyjną, ukazując świat, w jakim żyje i marzy przeciętna – wcale nie idealna – dorastająca dziewczyna, borykająca się z problemami typowymi dla swojego wieku.

Również badacze nie spoglądają na powieści dla dziewcząt i dziewczęce jedynie przez pryzmat funkcji wychowawczej. W ostatnich latach coraz częściej mówi się np. o stereotypach ról płciowych, jakie z tej odmiany powieści można wyczytać. Do analizy i interpretacji książek dla młodego czytelnika wykorzystuje się zdobycze m.in. krytyki feministycznej i *gen-*

²⁶ Wśród nowszych powieści skierowanych do młodzieży, a opartych na takim schemacie, warto wymienić czteroksiąż *Zmierzch* Stephanie Meyer (wydanie powieści w Polsce: *Zmierzch* – 2007, *Księżyc w nowiu* – 2008, *Zaćmienie* – 2008, *Przed świtem* – 2009), opowiadający historię zwykłej (w dodatku niezdarnej) dziewczyny i „zabójczo” przystojnego wampira. Bohaterowie po licznych perypetiach zawierają małżeństwo, zostają rodzicami, a po pokonaniu ostatnich wrogów żyją długo i szczęśliwie – w dodatku wiecznie.

²⁷ Zob. M. WÓJCIK-DUDEK: *Czytająca dziewczyna...*; hasło: *powieść dla dziewcząt, powieść dla dorastających panienek, powieść dla panien, powieść pensjonarska*. W: *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej...*, s. 312–315.

²⁸ Ryszard Waksmund pisze: „Zazwyczaj pojęcia »literatura dla dzieci« i »literatura dziecięca« traktuje się synonimicznie, wymiennie. Czynią to nawet krytycy i badacze, mając na względzie międzynarodową nomenklaturę w tym zakresie [...] i zwyczajowe, powszechnie stosowane użycie terminu. [...] takie synonimiczne użycie owych pojęć jest nieuprawnione, a nawet mylne, gdy weźmiemy pod uwagę historyczny rozwój tego piśmiennictwa, które nie da się sprowadzić do jednego tylko modelu estetycznego. [...] Ługowska wyodrębniła z kolei lirykę dziecięcą, którą od liryki dla dzieci odróżnia, jej zdaniem, dominacja monologu lirycznego i dziecięcy punkt widzenia. Ale zjawisko to można rozciągnąć i na prozę, czego dowodem jest niemiecka *Kindermärchen*, traktowana jako lektura uniwersalna – dorosłych i dzieci”. R. WAKSMUND: *Od literatury dla dzieci do literatury dziecięcej (tematy – gatunki – konteksty)*. Wrocław 2000, s. 6–7. Analogicznie: powieść dla dziewcząt to pouczające historie w duchu Hoffmanowej, zaś powieść dziewczęca to taka, która skupia się na prezentacji emocji, przeżyć, doświadczeń dorastającej dziewczyny – bez moralizowania. W pracy będę jednak – ze względów stylistycznych oraz z uwagi na to, iż termin „powieść dla dziewcząt” jest utrwalony w literaturze podmiotowej – używała obu terminów wymiennie.

*der studies*²⁹, traktując *literaturę czwartą*³⁰ z równą powagą, co literaturę dla dorosłych³¹. Słowem – narzędzia badawcze, wypracowane przez różne metodologie literaturoznawcze, znajdują zastosowanie także w badaniach literatury dziecięcej i młodzieżowej.

Feministyczna krytyka literacka

Pisząc zatem o książkach, których bohaterkami oraz wirtualnymi odbiorcami są dziewczynki, dziewczęta i kobiety, nie można pomijać – dostosowując oczywiście język opisu do przedmiotu badania – spojrzenia na literaturę, które wyrasta z krytyki feministycznej. Zdając sobie sprawę ze złożonej historii myśli feministycznej, jaka kryje się pod tą etykietą, przyjmuję – za Anną Burzyńską³² – bardzo ogólną definicję krytyki feministycznej. Jest to „rozumienie, analiza i odbiór dzieła literackiego oraz języka i instytucji badań literackich lub teorii literatury z punktu widzenia doświadczenia kobiecego”³³.

Krystyna Kłosińska w obszernym studium *Feministyczna krytyka literacka*³⁴ kreśli obraz przeniknięcia myśli feministycznej do literaturoznaw-

²⁹ Najlepszym tego przykładem są książki i artykuły, jakie ukazały się w ostatnich latach. Zob. *Siostry i ich Kopciuszek*. Red. E. GRACZYK, M. GRABAN-POMIRSKA. Gdynia 2002; G. LASOŃ-KOCHAŃSKA: *Gender w literaturze dla dzieci i młodzieży...; Nowe opisanie świata. Literatura dla dzieci i młodzieży w kręgach oddziaływań*. Red. B. NIESPOREK-SZAMBURSKA, M. WÓJCIK-DUDEK. Katowice 2013.

³⁰ „Niekörtózy badacze, za J. Cieřlikowskim, uznają literaturę dla dzieci i młodzieży za odrębną dziedzinę twórczości i określają ją mianem tzw. literatury czwartej (obok literatury wysoko artystycznej, ludowej i brukowej)”. Hasło: *literatura dla dzieci i młodzieży*. W: *Słownik literatury dziecięcej...*, s. 224.

³¹ Zauważmy, że – podobnie jak wyróżnia się „powieść dla dziewcząt”, a nie ma oddzielnej „powieści dla chłopców” – tak samo mówi się jedynie o „powieści dziecięcej i młodzieżowej”, ale nie o „powieści dla dorosłych” (to ostatnie określenie nie kojarzy się zresztą w języku polskim pozytywnie, przywołując na myśl „filmy” czy „gazety dla dorosłych”). Tak jak to, co męskie, jest (jeszcze) uważane za uniwersalne, tak samo „dorosłe” oznacza prawdziwe, poważne, warte zajmowania się nim. Przez lata badania literatury dla młodego czytelnika ograniczały się do wskazywania funkcji wychowawczej czy rozrywkowej tych utworów oraz katalogowania kolejnych powieści.

³² Anna Burzyńska z kolei cytuje V. HARRIS: *Dictionary of Concepts in Literary Criticism and Theory*. New York 1982, s. 89.

³³ A. BURZYŃSKA: *Feminizm*. W: A. BURZYŃSKA, M.P. MARKOWSKI: *Teorie literatury XX wieku. Podręcznik*. Kraków 2006, s. 399.

³⁴ K. KŁOSIŃSKA: *Feministyczna krytyka literacka*. Katowice 2010.

Karolina Jędrych

Image of a Little Girl, an Adolescent and a Woman in the Novels of Maria Krüger

Summary

The subject of my analyses and interpretations is eight novels by Maria Krüger (1904–1999) - Polish journalist, editor and, after World War II, author of books mainly for children and teenagers. The novels I interpret include a novel for children aged 8 to 12 (*Klimek i Klementynka*, 1962), novels for teenage girls (*Szkoła narzeczonych*, 1945; *Petra*, 1957; *Godzina pąsowej róży*, 1960; *Po prostu Lucynka P.*, 1980; *Odpowiednia dziewczyna*, 1988) and women (*Brygida*, 1970; *Gorzkie wino*, 1975).

Krüger's best known novels are *Karolcia* and *Godzina pąsowej róży*. Many studies concerning Polish novels for children and teenagers point to the innovative nature of Krüger's writing, however, no study of her literary output or her biography have been written thus far. My dissertation is the first attempt to interpret her novels. I have based it on the literary output of feminist criticism and gender studies, mainly the texts of Lissa Paul concerning three strategies of gender reading of literature for young readers: *rereading, reclaiming, redirection*.

My book has been divided into two parts. The first one – entitled *Image background. Girlhood novel as a safe place*. – deals with what the heroines of Krüger's books say and think about the genre called "novels for girls", especially the type called "boarding school novels". It turns out that the life portrayed in such novels is a dream of one of the heroines, and other ones perceive the world presented in the boarding school novel as safe, as topophilia written about by Gaston Bachelard and – in relation to novels for young readers – by Alicja Baluch. The world of these novels can be perceived in such a way due to the fact that in the real world, when Krüger was writing *Szkoła narzeczonych* and *Petra*, it was the time of World War II. Krüger spent that time in occupied Warsaw. Many characters in her books mention the war, the occupation and the Warsaw Uprising, and talk about the cruelty of the world and their wish for peace and happiness after the war.

In part one, I also mention the references to films in Krüger's novels, the filming of *Godzina pąsowej róży* and the differences between the world portrayed in this novel and in *Gorzkie wino* – a book for women, the action of which takes place around the same time as in the case of *Godzina...*

The second part of my book has been divided into three chapters – portrayals of heroines. In the first chapter – *Dressed* – I discuss the function of clothes in Krüger's

novels. Clothes are, among others, a way to express subjectivity and construct identity – also

the sexuality (two female heroines dress as boys to do forbidden things) – to take control over another person, but they are also a source of pleasure (buying clothes is entertaining).

Another portrayal – *Appropriate* – is an attempt to retrace the characteristics of heroines which allow them to be perceived as girls appropriate for men they marry or will marry in the future. I look at the model of femininity that the author sets in her novels. On the one hand, it is an exemplary housewife, and on the other hand – a girl, an independent woman, an artist.

The final chapter of part two is entitled *Mother*. It discusses the relations of heroines with their mothers and (despite the title) fathers. I focus on the two novels for women – *Gorzkie wino* and *Brygida*. Their protagonists – Adelajda and Brygida – were brought up by domineering mothers. The fate of these heroines confirms the thesis that the relations with parents, especially mothers, greatly influence one's life.

In conclusion I write about autobiographic motives in Krüger's novels for children, teenagers and adults. However, due to the lack of sources that could confirm my presumptions and conclusions, this part is, unfortunately, not very long and exhaustive.

Karolina Jędrych

Das Porträt eines kleinen Mädchens, eines Mädels und einer Frau in Maria Krügers Romanen

Zusammenfassung

Zum Gegenstand meiner Analysen und Interpretationen sind acht Romane Maria Krügers (1904-1999), der polnischen Journalistin, Redakteurin und nach dem zweiten Weltkrieg auch Schriftstellerin, die vor allem für Kinder und Jugendliche schuf. Unter den hier zu berücksichtigten Büchern sind: ein Roman für 8-12-jährige Kinder (*Klimek i Klementynka*, 1962), die Romane für Mädchen (*Szkoła narzeczonych*, 1945 /dt.: *Die Schule der Verlobten*/; *Petra*, 1957; *Godzina paşowej róży* /dt.: *Die Stunde der Purpurrose*/, 1960; *Po prostu Lucynka P.* /dt.: *Einfach Lucynka*/, 1980; *Odpowiednia dziewczyna* /dt.: *Richtiges Mädchen*/ 1988) und die Romane für Frauen (*Brygida*, 1970; *Gorzkie wino* /dt.: *Bitterer Wein*/ 1975).

Die bekanntesten Romane Maria Krügers sind *Karolcia* und *Godzina paşowej róży*. In zahlreichen Monografien über polnische Kinderliteratur wird bahnbrechender Charakter ihrer Romane hervorgehoben, doch erstaunlicherweise sind bis jetzt weder eine Abhandlung über ihre Werke, noch eine Biografie Maria Krügers entstanden worden. Das vorliegende Buch ist der erste Versuch, diese Romane zu erforschen. Ich habe mir dabei die Errungenschaften der feministischen Kritik und der Gender Studies zunutze gemacht, indem ich vor allem die von Lissa Paul formulierten drei Strategien, die Kinderliteratur auf Gender Weise zu interpretieren: rereading, reclaiming, redirection, in Rücksicht nahm.

Das Buch wurde in zwei Teile geteilt. In dem ersten von ihnen u. d. T.: *Tłó portretu. Powieść dziewczęca jako miejsce bezpieczne* (dt.: *Die Porträtfläche. Mädchenroman als ein sicherer Platz*) schreibe ich davon, was die einzelnen Protagonistinnen der Romane über die Gattung „Roman für Mädchen“ und insbesondere über den „Roman für Pensionatsschülerinnen“ meinen. Es zeigt sich, dass eine von den Heldinnen von solch einem Leben träumt und die anderen halten die in den Romanen dargestellte Welt für sicher, für eine Topophilie, von der Gaston Bachelard und – in Bezug auf den Roman für jungen Leser – Alicja Baluch schrieben. Die dargestellte Welt darf auf solche Weise betrachtet werden, denn in der wirklichen Welt, in der Maria Krüger ihre Bücher: *Szkoła narzeczonych* und *Petra* schuf, eine Kriegszeit war. Den 2. Weltkrieg verbrachte Krüger zwar im besetzten Warschau. Viele von ihren Helden erinnern sich an den Krieg, an die Okkupation und den War-

schauder Aufstand, sprechen von der Grausamkeit der Welt und dem Bedürfnis, Ruhe und Glück nach dem Krieg zu erfahren.

Der Teil handelt auch von Filmanknüpfungen in Krügers Romanen, von der Verfilmung des Romans *Godzina paşowej rózy* und von den Unterschieden zwischen der dargestellten Welt in dem genannten Roman und in *Gorzkie wino* – dem Buch für Frauen, dessen Handlung fast zur selben Zeit wie *Godzina paşowej rózy*, spielt.

Der zweite Teil des Buches wurde in drei Kapitel – Porträts der einzelnen Heldinnen geteilt. In dem ersten von ihnen – *Ubrana* (dt.: Die Angezogene) – untersuche ich die Funktionen der in Krügers Romanen erscheinenden Kleidung, welche: u.a. hilft, eigene Subjektivität ausdrücken und eigene, auch geschlechtliche, Identität bauen (zwei Heldinnen verkleiden sich als Jungen, um die sich bisher verbotenen Taten zu tun), über andere Menschen herrschen, aber auch Vergnügen bereitet (Kleidung kaufen macht doch Spaß).

In dem nächsten Porträt – *Die Richtige* – bemühe ich mich, die Charaktereigenschaften der Heldinnen darzustellen, dank denen sie richtige Partnerinnen für zukünftige Ehemänner sein können. Es interessiert mich, was für ein Weiblichkeitsvorbild von der Schriftstellerin in ihren Romanen eingepägt wird. Es ist einerseits eine mustergültige Hausfrau und andererseits – ein ewiges Mädchen, eine selbstständige Frau, eine Künstlerin.

Das letzte Kapitel in dem Teil heißt *Die Mutter*. Ich bespreche hier das Verhältnis der Heldinnen zu ihren Müttern und (trotz dem Titel) zu ihren Vätern. Im Mittelpunkt meiner Erörterung stehen zwei Frauenromane – *Gorzkie wino* und *Brygida*, deren Protagonistinnen – *Adelajda* und *Brygida* von herrischen Müttern erzogen wurden. Ihr Schicksal bestätigt die These, dass das Verhältnis zu den Eltern und besonders zur Mutter, einen großen Einfluss auf das ganze Leben des Menschen ausübt.

Zum Schluss erwähne ich autobiografische Motive in Krügers Romanen für Kinder, Jugendliche und Erwachsene. Bedauerlicherweise ist der Teil wegen fehlender Quellen, die meine Vermutungen und Schlussfolgerungen bestätigen könnten, nicht eingehend.

Redakcja: Agnieszka Markowska
Projekt okładki i stron działowych: Anna Krasnodębska-Okreglicka
Korekta: Lidia Szumigala
Łamanie: Tomasz Gut

Copyright © 2017 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3041-9
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3042-6
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 12,5. Ark. wyd. 14,0. Papier Alto
80 g vol. 1.5. Cena 20 zł (+ VAT)

Druk i oprawa:
„TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław